

Vyhodnotenie adsorpcie antimónu po výške náplne pre sorpčné materiály GEH a CFH18

doc. Ing. Ján Ilavský, Ph.D.¹⁾; doc. Ing. Danka Barloková, Ph.D.¹⁾;
Ing. Karol Munka, Ph.D.²⁾; Ing. Juraj Brtko, CSc.²⁾;
Ing. Monika Karácsonyová, Ph.D.²⁾; Dpt. Stanislav Varga²⁾

¹⁾ Katedra zdravotného a environmentálneho inžinierstva, Stavebná fakulta STU, Radlinského 11, 813 68 Bratislava, jan.ilavsky@stuba.sk, [danka.barloková@stuba.sk](mailto:danka.barloкова@stuba.sk)

²⁾ Výskumný ústav vodného hospodárstva, Nábr. arm. gen. L. Svobodu 5, 812 49 Bratislava, munka@vuvh.sk, brtko@vuvh.sk, karacsonyova@vuvh.sk, varga@vuvh.sk

---

Abstrakt

V príspevku sú prezentované výsledky odstraňovania antimónu na VZ Dúbrava použitím poloprevádzkového zariadenia s možnosťou odberu vzoriek po výške náplní adsorpčných materiálov GEH a CFH18.

Úvod

Skupinový vodovod Dúbrava bol vybudovaný v súvislosti s výstavbou vodnej nádrže Liptovská Mara. Zdrojom skupinového vodovodu bol VZ Dúbrava s výdatnosťou cca 40 l/s. Vodný zdroj tvorili tri pramene (Brdáre, Močidlo, Škripeň), v súčasnosti sa využíva na zásobovanie obyvateľstva pitnou vodou (obce Dúbrava, Ľubela, Gótovany) iba prameň Škripeň, ktorý neobsahuje antimón. Ostatné pramene sú kontaminované antimónom.

Za hlavnú príčinu zvýšených koncentrácií antimónu v prameňoch Močidlo a Brdáre sa považuje existencia ložiska Dúbrava, ako aj vysoká koncentrácia antimónu v bankských vodách, premývanie haldy hlušiny ako aj odkaliska, v ktorých sú vysoko antimónom obohatené horniny, dažďovou vodou, ktorá dotovala podzemné vody alebo povrchový tok Križianky [1,2].

Na základe údajov z prevádzkovej kontroly kvality vody poskytnutých Liptovskou vodárenskou spoločnosťou, a.s. je kvalita vody vo vybraných ukazovateľoch z jednotlivých prameňov VZ Dúbrava za obdobie 2000-2005 uvedená v **tab.1**.

Antimón sa v závislosti od pH vody, oxidačno-redukčného potenciálu (pomery Sb^{+3}/Sb^{+5}) a obsahu kyslíka vyskytuje vo vodách ako Sb^{-3} , Sb^0 , Sb^{+3} a Sb^{+5} (Sb^{+3} je desaťkrát toxickjší ako Sb^{+5}), najčastejšie vo forme antimoničnanu - ako oxoanión (H_2SbO_4)⁻ resp. ($HSbO_4$)²⁻, alebo môže byť prítomný tiež vo forme antimonitanu (H_3SbO_3) [3].

Antimón je toxický ťažký kov [4], ktorý sa svojimi účinkami prirovnáva k arzenu a k olovu. Svetové zdravotnícke organizácie a inštitúcie zaoberajúce sa sledovaním karcinogenity zatiaľ neklasifikujú antimón ako karcinogén.

Obsah antimónu v pitnej vode je podľa WHO a smernice EU limitovaný hodnotou 6 $\mu g \cdot l^{-1}$ [5,6], na Slovensku je prípustná hodnota antimónu v pitnej vode stanovená na 0,005 $mg \cdot l^{-1}$ (Nariadenie vlády Slovenskej republiky č.496/2010 Z.z.).

Tab.1 Kvalita vody VZ Dúbrava vo vybraných ukazovateľoch za obdobie 2000-2005

Ukazovateľ	VZ Dúbrava - pramene		
	Močidlo	Škripeň	Brdáre
pH	7,65-7,90	7,55-7,95	7,75-7,95
KNK _{4,5} [mmol/l]	1,7-3,8	1,8-3,8	1,7-2,2
Vodivosť [mS/m]	23,1-38,6	23,0-42,6	22,5-28,7
Ca ²⁺ [mg/l]	30-54	48-52	28-32
Mg ²⁺ [mg/l]	8,5-28,0	15,8-24,3	9,7-15,8
Sb [µg/l]	70,6-82,0	< 1,0	80,3-91,3

Experimentálna časť

Modelové skúšky odstraňovania antimónu sa uskutočnili v objekte chlóravacej stanice Dúbrava (**obr.1**). V súčasnosti je do akumuláčnej nádrže chlóravacej stanice privedená iba voda z prameňa Škripeň, ktorá sa po dezinfekcii gravitačne dopravuje do spotrebiska. Po dohode s prevádzkovateľom vodárenského zdroja bola za účelom vykonania modelových skúšok odstraňovania antimónu privedená voda z prameňa Brdáre do chlóravacej stanice samostatným potrubím, aby nemohlo prichádzať k zmiešavaniu s vodou z prameňa Škripeň.

Ob. 1 Pohľad na vodárenský objekt v Dúbrave a na použité filtračné zariadenie

Cieľom modelových skúšok bolo na VZ Dúbrava porovnať účinnosť odstraňovania antimónu z vody filtráciou použitím sorpčných materiálov GEH a CFH18 (ide o sorpčné materiály, ktoré sa podľa literatúry používajú pri odstraňovaní arzenu z vody). V **tab. 2 a 3** sú uvedené fyzikálno-chemické vlastnosti použitých sorpčných materiálov a ich chemické zloženie.

Tab. 2 Fyzikálno-chemické vlastnosti vybraných sorpčných materiálov

Parameter	CFH18	GEH
Základný materiál/ aktívna zložka	hydroxid železitý FeOOH Fe ³⁺ >50 %	Fe(OH) ₃ s obsahom 57 % kryšt. β-FeOOH
Popis materiálu	suchý, zrnitý	vlhký, zrnitý
Farba	hnedočervená	tmavohnedá
Sypná (objemová hmotnosť) [g.cm ⁻³]	1,12-1,2	1,22-1,29
Špecifický adsorpčný povrch [m ² .g ⁻¹]	120	250-300
Zrnitosť [mm]	0,8-1,8	0,3-2,0

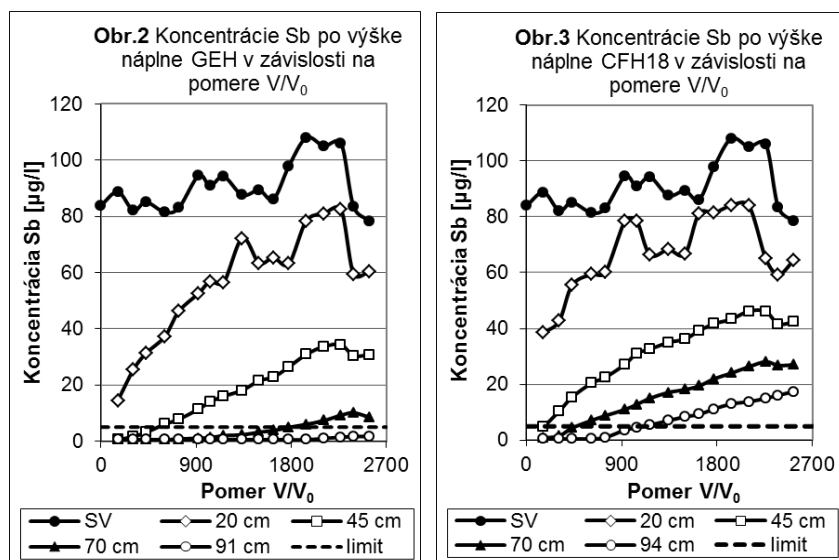
Tab. 3 Chemické zloženie vybraných sorpčných materiálov [6]

Materiál	Zlúčenina [% hmotn.]								
	MgO	Al ₂ O ₃	SiO ₂	P ₂ O ₃	SO _x	K ₂ O	CaO	TiO ₂	Fe ₂ O ₃
CFH18	5,19	0,48	1,47	0,28	4,58	-	1,41	0,30	86,29
GEH	-	1,74	3,05	0,21	0,54	0,08	0,18	-	91,92

Počas modelových skúšok bol v dvoch experimentálnych nerezových kolónach sledovaný priebeh koncentrácií antimónu po výškach náplní pre adsorpčné materiály GEH a CFH18. Použité nerezové kolóny mali vnútorný priemer 35 mm, z ktorých bolo možné odoberať vzorky upravovanej vody po výškach náplní 20, 45, 70 cm (odberné ventily v náplni) a v celkovej výške náplne (91 pre GEH, 94 cm pre CFH18) t.j. odtok upravenej vody. Surová voda (z prameňa Brdáre) prechádzala filtračným zariadením v smere zdola nahor, pričom bol sledovaný prietok vody na odtoku z každej kolóny.

Výsledky a diskusia

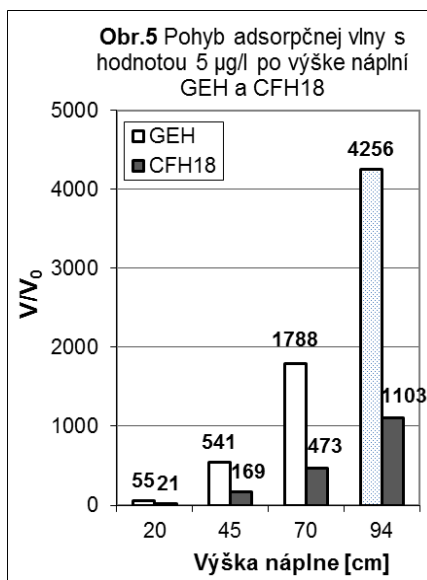
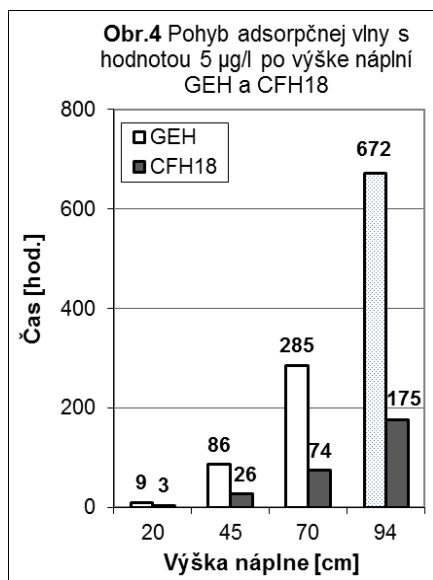
Počas trvania modelových skúšok sa koncentrácie antimónu v surovej vode pohybovali v rozmedzí 78,4-108,0 µg/l (priemer 90,3 µg/l). V prípade nerezovej kolóny s materiálom GEH sa filtračné rýchlosti pohybovali v rozmedzí 5,64-5,92 m/h (priemer 5,74 m/h), v druhej kolóne s materiálom CFH18 boli filtračné rýchlosti mierne vyššie, t.j. 5,74-6,05 m/h (priemer 5,88 m/h). Na **obr. 2** je znázornený priebeh koncentrácií antimónu po výške náplne GEH v závislosti od pomeru V/V_0 a na **obr. 3** je znázornená rovnaká závislosť pre CFH18.

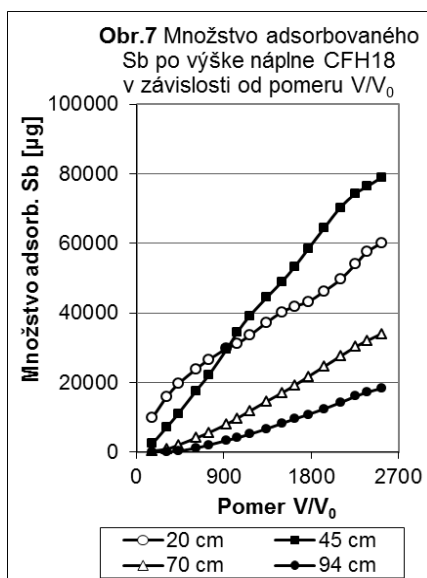
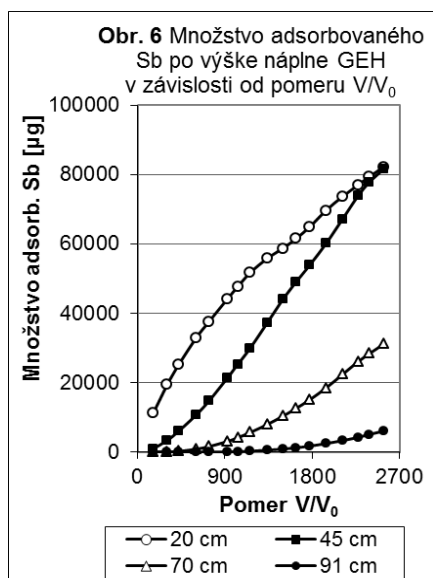
Z týchto závislostí vyplynulo, že pre výšku náplní 45 cm dosahovala koncentrácia antimónu v upravovanej vode limitnú hodnotu 5 µg/l v prípade materiálu GEH pri pomere $V/V_0 = 541$, v prípade CFH18 bol tento pomer $V/V_0 = 169$, pre výšku náplní 70 cm pre GEH pri pomere $V/V_0 = 1788$ a pre CFH18 pri pomere $V/V_0 = 473$, pre výšku náplne GEH 91 cm neprekročila koncentrácia antimónu v upravovanej vode limitnú hodnotu (5 µg/l) počas celej doby prevádzky filtračného zariadenia (403 hodín), v prípade CFH18 (výška náplne 94 cm) bola táto hodnota prekročená po 175 hodinách prevádzky pri pomere $V/V_0 = 1103$. Koncentrácia antimónu v upravovanej vode z náplne GEH by za vyššie uvedených podmienok dosiahla limitnú hodnotu po 672 hodinách prevádzky pri pomere $V/V_0 = 4256$ (vypočítané extrapoláciou zo získaných výsledkov).

Pre vyššie uvedené koncentrácie antimónu v surovej vode a filtračné rýchlosti dosahoval čas prieniku adsorpčnej vlny s koncentráciou antimónu 5 µg/l vo výške náplne 45 cm pre materiál GEH 86 hodín a pre CFH18 26 hodín, pre výšku náplne 70 cm to predstavovalo 285 hodín pre GEH a 74 hodín pre CFH18.

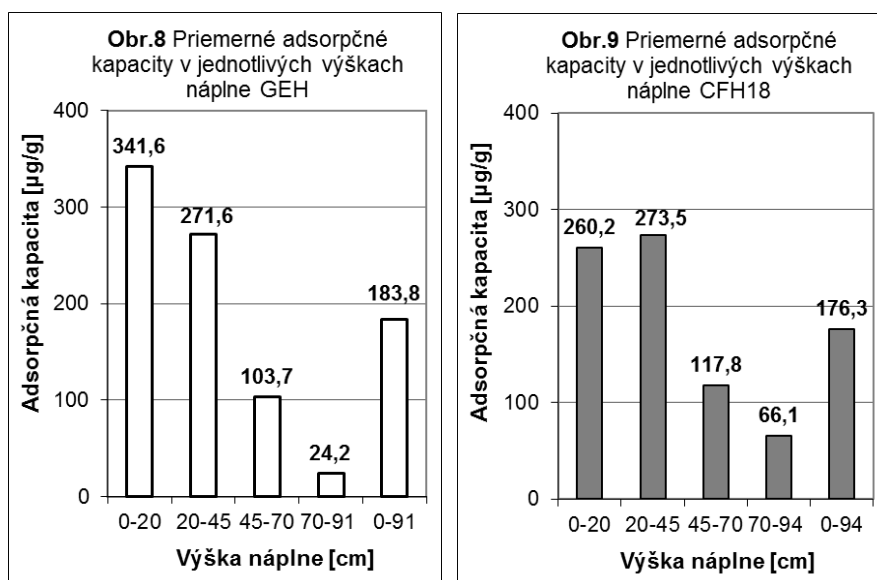
Pohyb adsorpčnej vlny s koncentráciou antimónu 5 µg/l v jednotlivých vrstvách materiálov GEH a CFH18 v závislosti od doby prevádzky, resp. od pomeru V/V_0 je uvedený na **obr. 4** a **5**. Z obrázkov vidieť výrazný rozdiel v účinnosti jednotlivých sorpčných materiálov.

Na **obr. 6** sú znázornené množstvá adsorbovaného antimónu po výške náplne GEH v závislosti od pomeru V/V_0 a na **obr. 7** sú znázornené rovnaké závislosti pre náplň CFH18. Z materiálovej bilancie adsorpcie antimónu pre jednotlivé vrstvy týchto náplní vyplynulo, že pre GEH bolo z celkového množstva adsorbovaného antimónu v náplni vo vrstve náplne 0-20 cm adsorbovaných 40,9 %, vo vrstve 20-45 cm 40,6 %, vo vrstve 45-70 cm 15,5 % a vo vrstve 70-91 cm iba 3,0 %. V prípade materiálu CFH18 je percentuálne zastúpenie adsorbovaného antimónu vo vrstve náplne 0-20 cm 31,49 %, vo vrstve 20-45 cm 41,3 %, vo vrstve 45-70 cm 17,8 % a vo vrstve 70-94 cm viac ako 9,6 %.

Na **obr. 8** a **9** sú znázornené adsorpčné kapacity materiálov GEH a CFH18 v ich jednotlivých vrstvách, ako aj adsorpčná kapacita pre celý objem náplne.

Z materiálovej bilancie oboch adsorpčných materiálov (obr. 6 a 7), ako aj z porovnania priemerných adsorpčných kapacít v jednotlivých vrstvách náplne (obr. 8 a 9) vyplynulo, že medzi použitými materiálmi GEH a CFH18 nebol výraznejší rozdiel, čo je v protiklade s priebehom koncentrácie antimónu na odtoku z náplne GEH a CFH18 v závislosti od pomeru V/V_0 (obr. 2 a 3), výrazne vyššiu účinnosť odstraňovania antimónu z vody pomocou materiálu GEH je vidieť na obr. 4 a 5 na ktorých je zobrazený pohyb adsorpčnej vlny s hodnotou $5 \mu\text{g/l}$ v jednotlivých vrstvách náplne GEH a CFH18 v závislosti od času filtrácie a pomeru V/V_0 (bed volume).

Tento jav bol zapríčinený vyšším látkovým a hydraulickým zaťažením náplne CFH18 (filtračnou rýchlosťou) a celkovou výškou náplne. Došlo k preťaženiu náplne kolón v prvých dvoch zónach (0-20 cm, 20-45 cm), čo sa prejavilo priblížením alebo priesečníkom kriviek týchto závislostí pre 1. a 2. zónu (obr. 6 a 7).

To znamená, že kolóna s náplňou GEH (objem náplne 875,5 ml, prietok vody 91-95 ml/min, koncentrácia Sb v surovej vode 90-108 $\mu\text{g/l}$) bola v časovom intervale, kedy dochádzalo k jej preťaženiu, prevádzkovaná s látkovým objemovým zaťažením L_Z pohybujúcim sa v rozmedzí 9,4 – 11,7 $\mu\text{g/l.min.}$ (na 1 liter náplne pritekalo do kolóny 9,4 – 11,7 μg Sb za minútu).

V prípade kolóny s náplňou CFH18 (objem náplne 904,4 ml, prietok vody 92-96 ml/min, koncentrácia Sb v surovej vode 90-108 $\mu\text{g/l}$) došlo počas experimentov tiež k jej preťaženiu, t.j. bola prevádzkovaná s látkovým objemovým zaťažením L_Z pohybujúcim sa v rozmedzí 9,2 – 11,5 $\mu\text{g/l.min.}$ (na 1 liter náplne pritekalo do kolóny 9,2 – 11,5 μg Sb za 1 minútu).

Záver

Vykonané technologické skúšky s podzemnou vodou z prameňa v lokalite Dúbrava (v období 23.5.-9.6.2011) preukázali, že pomocou železitých sorpčných materiálov je možné znížiť obsah antimónu vo vode na hodnoty, ktoré limituje Nariadenie vlády č.496/2010 pre pitnú vodu.

Pri modelovej skúške boli porovnávané adsorpčné materiály GEH a CFH18. Koncentrácie antimónu v surovej vode boli v rozmedzí 78,4-108,0 $\mu\text{g/l}$ (priemer 90,3 $\mu\text{g/l}$) a filtračné rýchlosti sa pohybovali v prípade nerezovej kolóny s materiálom GEH v rozmedzí 5,64-5,92 m/h (priemer 5,74 m/h), v druhej kolóne s materiálom CFH18 boli filtračné rýchlosti v rozmedzí 5,74-6,05 m/h (priemer 5,88 m/h). Pre GEH sa dosiahla koncentrácia antimónu 5 $\mu\text{g/l}$ na odtoku z náplne s výškou 70 cm pri pomere $V/V_0 = 1788$, zatiaľ čo pre CFH18 už pri pomere $V/V_0 = 473$, v prípade 91cm výšky náplne koncentrácia antimónu v upravenej vode z náplne GEH by za vyššie uvedených podmienok dosiahla limitnú hodnotu po 672 hodinách prevádzky pri pomere $V/V_0 = 4256$, v prípade 94 cm výšky materiálu CFH18 v kolóne bola limitná koncentrácia 5 $\mu\text{g/l}$ prekročená po 175 hodinách prevádzky pri pomere $V/V_0 = 1103$.

V priebehu modelových skúšok odstraňovania antimónu na uvedených adsorpčných materiáloch neboli v upravených vodách zistené zvýšené koncentrácie železa prekračujúce limit pre pitnú vodu. Voda z prameňa Brdáre vzhľadom na jej optimálne zloženie, samozrejme s výnimkou obsahu antimónu, pH 7,75-7,95; $\text{KNK}_{4,5}$ 1,7-2,2 mmol/l; vodivosť 22,5-28,7 mS/m; vápnik 28-32 mg/l a horčík 10-16 mg/l nepôsobila agresívne na adsorpčné materiály a nedochádzalo k uvoľňovaniu železa do upravenej vody. Taktiež nebol pozorovaný vplyv na zmenu hodnoty pH v upravenej vode pri prietoku vody z prameňa Brdáre náplňami uvedených adsorpčných materiálov.

Na základe výsledkov môžeme odporučiť materiál GEH pre odstraňovanie antimónu z vody pre menej kontaminované malé vodné zdroje. Výhodou tejto technológie je úprava vody priamo na vodnom zdroji, z hľadiska prevádzky ide o jednoduchú, bezpečnú a účinnú metódu odstraňovania antimónu z vody.

V prípade že bude zvýšená potreba vody pre región Liptovský Mikuláš je možné vodu z vodného zdroja Dúbrava upravovať s tým, že doporučujeme použiť uzavreté filtre s náplňou GEH a filtračnú rýchlosť pod $4,5 \text{ m}\cdot\text{h}^{-1}$, príp. vodu riediť (znižovať koncentráciu antimónu) pred samotnou úpravou, čím by sa znížilo látkové zaťaženie náplne.

PodĎakovanie

Experimenty boli uskutočnené za finančnej podpory projektu APVV-0379-07.

Literatúra

- [1] Cahlíková Z., Cahlík A.: Dúbrava – režimní sledování vod. Vodní zdroje Holešov a.s. Závěrečná správa, 1993.
- [2] Munka K. a kol.: Návrh technológie odstraňovania antimónu z vodných zdrojov SKV Dúbrava a Partizánska Lupča. Závěrečná správa, VÚVH Bratislava, 1999
- [3] Pitter P.: Hydrochemie, Vydavatelství VŠCHT Praha, 2009.
- [4] Water Quality and Treatment. A Handbook of Community Water Suppliers. AWWA, 1990
- [5] Drinking Water Directive 80/778/EEC, COM(94) 612 Final.
- [6] WHO Guidelines for Drinking-Water Quality. 4th ed. WHO Press: Geneva, pp. 396-397, 2011.
- [7] Ilavský, J. a kol.: Vlastnosti adsorpčných materiálov používaných na odstraňovanie ťažkých kovov z vody. In: Zborník z II. konferencie Modernizácia a optimalizácia úpravni vôd. Stará Lesná, marec 2011, str. 33-40, ISBN 978-80-969974-4-2.